
**RI3H053 – DP
KIOSKPLAATS,
ANTWERPSESTEENWEG,
D'URSELSTRAAT**

**2017B15
Archeologienota
DEEL 3 : Programma van
Maatregelen**

Pieter LALOO

Project:

RI3H053 – DP Kioskplaats, Antwerpsesteenweg, D'Urselstraat

Opdrachtgever:

Aquafin nv
Dijkstraat 8
2630 Aartselaar
BTW BE0440 691 388

Uitvoerder:

GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba (GATE)
Pieter LALOO

© 2017 - GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden onder enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie, zonder toestemming van Ghent Archaeological Team bvba.

Inhoudstafel

Colofon	i
Inhoudsopgave	ii
Inleiding	p.1
DEEL 3: Programma van Maatregelen	
HOOFDSTUK 1: Gemotiveerd advies over het al dan niet moeten nemen van maatregelen	
1.1 Volledigheid van het uitgevoerde onderzoek.....	p.2
1.2 Aanwezigheid en waardering van een archeologische site	p.2
1.3 Impactbepaling	p.2
1.4 Maatregelen	p.2
HOOFDSTUK 2: Programma van maatregelen (PvM)	
2.1 PvM voor uitgesteld vooronderzoek met bodemingreep	p.
2.1.1 Administratieve gegevens.....	p.
2.1.2 Aanleiding van het vooronderzoek.....	p.
2.1.3 resultaten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem.....	p.
2.1.4 Vraagstelling en onderzoeksdoelen.....	p.
2.1.5 Onderzoeksstrategie, -methode en -technieken	p.
Bibliografie	iii
Bijlage	iv

Inleiding

Aquafin nv plant riolerings- en bestratingswerken met vernieuwing van de tramsporen in de dorpskern van Hoboken, deelgemeente van Antwerpen. Deze werken vinden plaats van de Kioskplaats tot aan de Kapelstraat, de Antwerpsesteenweg tot aan de d' Urselstraat, en in de d' Urselstraat zelf. De oppervlakte van het projectgebied meet ca. 5200 m² en overschrijdt bijgevolg de oppervlaktecriteriën opgenomen door het Onroerend Erfgoeddecreet . Omwille van deze reden dient een archeologienota te worden opgemaakt.

GATE werd aangesteld om deze archeologienota door middel van een bureauonderzoek op te maken. Gezien een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem onmogelijk is omwille van de aard van de werkzaamheden (aanleg riolering in openbare weg), wordt hier een archeologienota opgesteld op basis van een bureauonderzoek met advies naar eventueel uitgesteld vooronderzoek, werfbegeleiding of vrijgave.

DEEL 3 : Programma van maatregelen

1. Gemotiveerd advies over het al dan niet moeten nemen van maatregelen

1.1. Volledigheid van het uitgevoerde onderzoek

Op basis van het gevoerde bureauonderzoek werd onvoldoende informatie ingewonnen omtrent het archeologisch potentieel van het projectgebied en de impact van de geplande werkzaamheden hierop. Het bureauonderzoek leverde in functie van deze archeologienota wel voldoende gegevens op om een gefundeerd advies naar verder vooronderzoek te formuleren.

1.2. Aanwezigheid en waardering van een archeologische site

Aquafin nv plant wegeniswerken, rioleringswerken en omgevingswerken in de dorpskern van Hoboken, rond de Onze-Lieve-Vrouw-geboorte kerk. De riolerings- en wegeniswerken betreffen in hoofdzaak werken in bestaande wegenis en vervangingen van bestaande rioleringen. Op het kerkdomein echter worden ook een riolering aangelegd en enkele groenperken uitgebreid. Voor de rioleringen zijn ingrepen van 1 tot 3 m diep nodig in sleuven van min. 2 m breed. Voor de uitbreiding van de groenperken zijn uitgravingen van diverse afmetingen nodig die tot 1 m diep ten opzichte van het huidige maaiveld reiken.

Het projectgebied ligt landschappelijk gezien, net buiten de Scheldepolders en is gelegen in de historische kern van Hoboken. De kerk zelf wordt voor het eerst vermeld in de 12de eeuw. Direct ten noorden en ten westen van de kerk zijn op de Ferraris-kaart nog enkele lusthoven zichtbaar. Deze komen vooral voor vanaf de 17de eeuw en lijken pas eind 19de en begin 20ste eeuw te verdwijnen uit het straatbeeld. De kerk en het kerkdomein blijven echter onaangeroerd, enkel de begraafplaats rond de kerk is begin 20ste eeuw verdwenen. Het is onduidelijk in welke mate de begraafplaats werd geruimd, maar voor de werken die tot 1 m diep reiken, is het meer dan waarschijnlijk dat dit ofwel geruimde kerkhofgrond betreft ofwel ongeruimde grond, maar met recent skeletmateriaal (19de -20ste eeuw) in de bovenste meter.

Voor de riolering in de straat is de verwachting laag; het gaat immers om een eeuwenoud stratenpatroon dat in recente tijden al werd voorzien van rioleringen en andere nutsleidingen.

De rioleringen binnen het kerkdomein zijn respectievelijk 77 en 40 m lang. Gezien ze tot 2 m of dieper reiken, bestaat de kans dat hierbij ouder skeletmateriaal kan worden aangetroffen.

1.3. Impactbepaling

Het project van *Aquafin nv* omvat rioleringswerken, wegeniswerken, herinrichting van de publieke ruimte en vernieuwing van de tramsporen. Het volledige terrein is gelegen binnen het openbaar domein van de stad Antwerpen en overlapt met de openbare weg, met uitzondering van de zone rond de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Deze zone is eigendom van Stad Antwerpen.

De **wegeniswerken** omvatten een totale oppervlakte van ca. 6700 m² en situeren zich in de Antwerpsesteenweg (partim), de Kioskplaats (partim) en de d'Urselstraat. Concreet gaat het over een sectie van de Antwerpsesteenweg tussen de Louisalei en de d'Urselstraat, en de (noordelijke) sectie van de Kioskplaats beginnend aan de Antwerpsesteenweg tot net voorbij de kruising met de Kapelstraat. De wegen, voetpaden, fietspaden en perrons in kwestie worden volledig heringericht en de bestaande tramsporen worden vernieuwd.

Alle wegeniswerken situeren zich op de huidige openbare weg, waarbij de nieuwe situatie wordt herbouwd naar de hoogte van de bestaande weg. Wegenis verstoort *de facto* de bodem tot op ca. 0,7 m t.o.v. het wegdek.

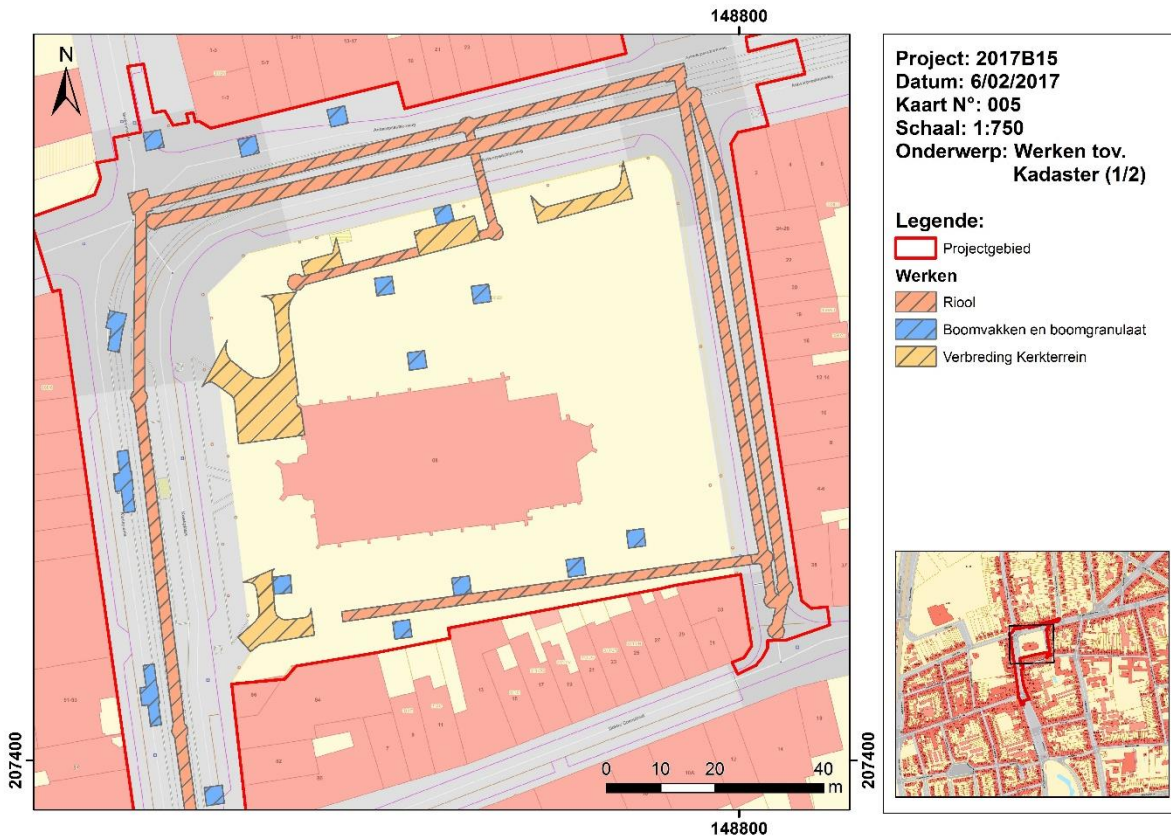
De **rioleringswerken** vinden plaats waar de wegeniswerken zullen plaatsvinden. Over een totale lengte van 802 m zal de bestaande riolering worden vervangen door een nieuwe gescheiden regenwaterafvoer- (RWA) en droogweerafvoerriool (DWA). De RWA beslaat een totale oppervlakte van 1146 m² met een gemiddelde diepte van 2,5 m (van 1,5 tot 3,5 m). Voor de nieuwe DWA wordt 613 m² gegraven, met dezelfde dieptewaarden als de RWA. Deze dieptes zijn t.o.v. het huidige wegdek/loopvlak.

Aansluitend bij de werken worden nieuwe riolering aangelegd op het domein rond de kerk. De graafwerken vinden plaats zowel ten noorden als ten zuiden van de kerk, respectievelijk 81 m en 150 m lang. De totale oppervlakte van deze ingreep heeft een totaal van ca. 206m². De gemiddelde diepte van de volledige rioleringswerken bedragen 1,5 m tot 3,5 m t.o.v. het huidige vlak, de sleufbreedte bedraagt ca. 2 m.

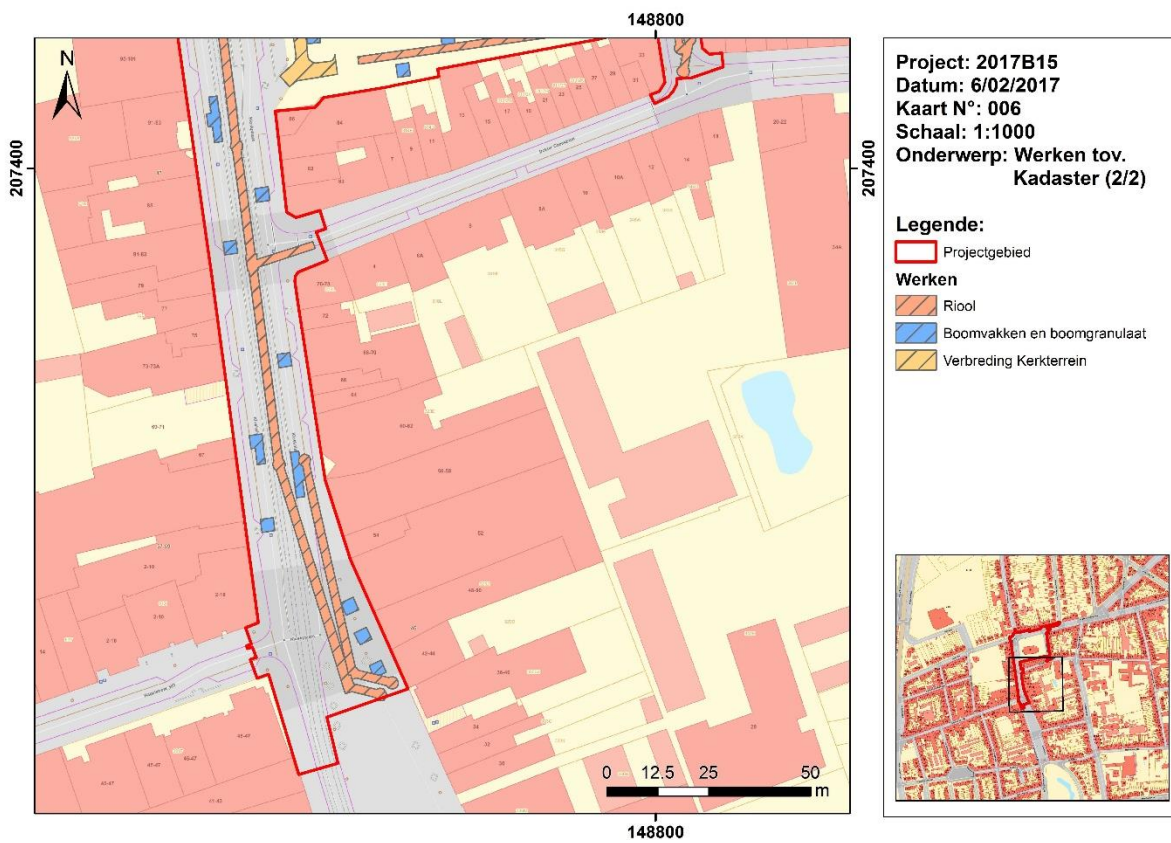
In totaal worden 13 (1 langs de Antwerpsesteenweg en 12 langs de Kioskplaats) bestaande bomen voorzien van **boomgranulaat** (bodemverstoring tussen 0,4 en 1,0m diep). Er worden ook 11 nieuwe **boomvakken** ingepland. Bij elk nieuw boomvak wordt een oppervlakte van 10m³ (3,2 m x 3,2 m x 1,0 m) uitgegraven. Twee hiervan worden aan de noordzijde van de Antwerpsesteenweg aangelegd, de resterende 9 zijn op het kerkdomein ingepland.

Er is een uitbreiding van de bestaande plantvakken **rond de kerk** gepland. Totaal wordt een oppervlakte van 397 m² uitgegraven tot max 1,0 m diepte en wordt voorzien van boomgranulaat. De gebieden situeren zich allen langs de straatkanten van het kerkdomein, m.n. ten noorden en ten westen van de kerk.

Als laatste worden langsheen het tramtraject 20 **trampalen** geplaatst. Elk heeft een ingreep van 2,5 m² en 1,5 m diep in de bodem. Over de locatie van deze palen is echter onvoldoende informatie beschikbaar. Dit wordt immers door De Lijn bepaald.

Figuur 1. Inrichtingsplannen (noord) van de werken t.h.v. de Antwerpsesteenweg, d' Urselstraat en de Kioskstraat, deel 1 (Bron: Aquafin nv)

Figuur 2. Inrichtingsplannen (zuid) van de werken t.h.v. de Kioskstraat (Bron: Aquafin nv)

1.4. Maatregelen

Gezien het potentieel tot kennisvermeerdering positief wordt ingeschat ter hoogte van het kerkdomein, wordt een verder vooronderzoek met ingreep in de bodem geadviseerd. Door middel van proefsleuvenonderzoek binnen het tracé van de nieuw te graven riolering op het kerkdomein kan het potentieel ter hoogte van deze werken worden ingeschat en onderzocht en tevens in één beweging ook een evaluatie worden gemaakt voor de zones waar verstoringen tot maximaal 1 m diep zullen plaats vinden (plantperken en uitbreiding kerkterrein).

Archeologisch booronderzoek en geofysisch onderzoek lijken ons voor dit projectgebied niet nuttig. Gezien het potentieel voor steentijdvindplaatsen laag tot zeer laag is door de ligging in een zone met relatief hoge densiteit aan bebouwing in het verleden. Geofysisch onderzoek is op zich toepasbaar, maar zal steeds ook controle door middel van vooronderzoek met ingreep in de bodem vergen.

2. Programma van maatregelen

2.1. Programma van Maatregelen voor uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem

2.1.1 Administratieve gegevens

Naam-adres initiatiefnemer	Aquafin nv, Dijkstraat 8, 2630 Aartselaar	
Locatie vooronderzoek	provincie Antwerpen, Hoboken, Kioskplaats, d'Urselstraat	
Bounding box	X	Y
	148680,94639	207513,444823
	148796,985103	207529,072789
	148830,217487	207282,320073
	148714,178774	207266,692107
Kadastrale gegevens	Antwerpen/Afd. X (Hoboken)/Sectie X / 309D	

2.1.2 Aanleiding van het vooronderzoek

Zie DEEL 2 : Verslag van resultaten bureauonderzoek

2.1.3 resultaten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem

Zie DEEL 2 : Verslag van resultaten bureauonderzoek

2.1.4 Vraagstelling en onderzoeksdoelen

Het doel voor het uitgestelde vooronderzoek met ingreep in de bodem is na te gaan welk potentieel het projectgebied heeft voor de aanwezigheid en bewaring van archeologische vindplaatsen. Dit onderzoek moet in eerste instantie de aanwezigheid van vindplaatsen aantonen of weerleggen en indien ze aanwezig zijn dient een evaluatie te worden gemaakt van de begrenzing, bewaring en datering van de vindplaats en van de mate waarin de geplande werkzaamheden (met name het afgraven van de teelaarde) deze potentiële vindplaats(en) bedreigen.

Volgende onderzoeksvragen dringen zich op:

- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?

- Kan op basis van het sporenbestand in de proefsleuven een uitspraak worden gedaan over de aard en omvang van occupatie?
- Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van een begraafplaats? Zo ja: Hoeveel niveaus zijn er te onderscheiden? Wat is de omvang? Wat is de fasering? Komen er oversnijdingen voor? Wat is het, geschatte, aantal individuen?
- Kunnen de sporen gelinkt worden aan nabijgelegen vindplaatsen?
- Kunnen de sporen gelinkt worden aan de beschikbare historische en historisch-cartografische informatie over het gebied?
- Wat is de relatie tussen de bodem en de archeologische sporen?
- Wat is de relatie tussen de bodem en de landschappelijke context (landschap algemeen, geomorfologie, ...)?
- Is er een bodemkundige verklaring voor de partiële afwezigheid van archeologische sporen? Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?
- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?
- Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de waardevolle archeologische vindplaatsen?
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling: hoe kan deze bedreiging weggenomen of verminderd worden (maatregelen behoud in situ)?
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet in situ bewaard kunnen blijven: Wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van de zones voor vervolgonderzoek? Welke aspecten verdienen bijzondere aandacht, zowel vanuit methodologie als aanpak voor het vervolgonderzoek?
- Welke vraagstellingen zijn voor vervolgonderzoek relevant?
- Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig? Zo ja, welke type staalnames zijn hiervoor noodzakelijk en in welke hoeveelheid?

Het onderzoeksdoel is geslaagd als na het onderzoek op bovenstaande vragen een antwoord kan geformuleerd worden.

2.1.5 Onderzoeksstrategie, -methode en -technieken

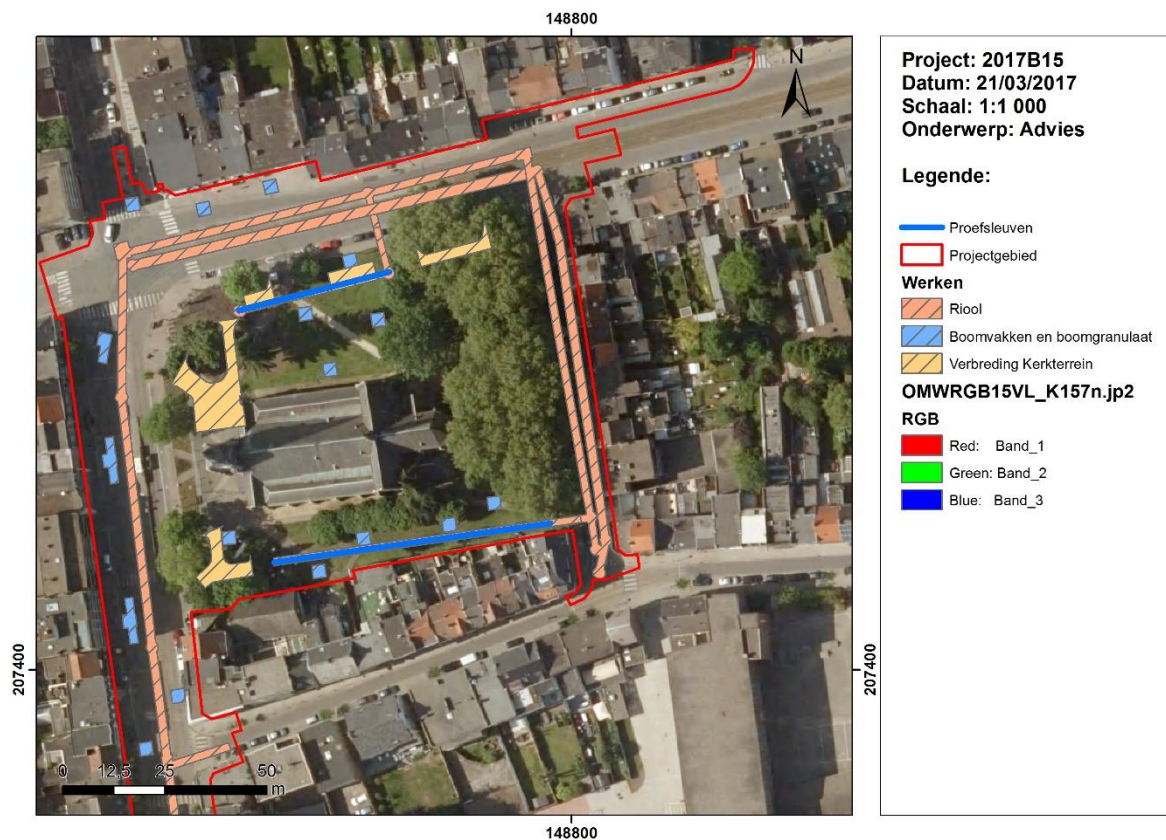
Proefsleuvenonderzoek

Dit onderzoek gebeurt conform de CGP (met name hoofdstuk 8, paragraaf 8.6.). We adviseren een onderzoek door middel van twee proefsleuven van elk 2 m breed (kraanbakbreedte) in het tracé van beide geplande rioleringen in het gebied. Dit betekent sleuven van respectievelijk ca. 40 en 77 m lang. In de sleuven dienen mogelijk meerdere vlakken aangelegd te worden, waarbij het eerste vlak zich meer dan waarschijnlijk net onder de teelaarde zal bevinden. Binnen elke sleuf zijn minstens twee à drie diepere profielen (tot 2 à 2,5 m diep) noodzakelijk om de stratigrafische opbouw van het terrein goed te kunnen inschatten

en zo ook of er meerdere relevante archeologische niveaus aanwezig zijn binnen het bereik van de werken.

Bij het onderzoek zijn minstens een veldwerkleider met aantoonbare ervaring in stadskernonderzoek en een archeoloog-assistent noodzakelijk. Een aardkundige en een fysisch-antropoloog dienen op afroep aanwezig te kunnen zijn in geval er respectievelijk stratigrafisch complexe profielen of skeletten worden blootgelegd.

Het vooronderzoek dient ruime tijd voorafgaand aan de geplande werken te worden ingepland zodat een eventueel noodzakelijk archeologisch vervolgonderzoek door middel van een opgraving ook nog voorafgaand aan de werken kan plaats vinden.

Figuur 3. Advies tot proefsleuvenonderzoek.